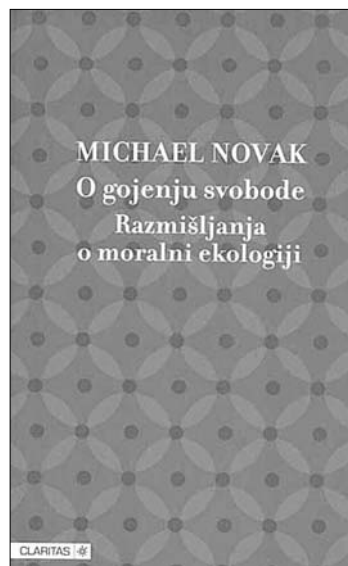


Michael Novak
O gojenju svobode:
Razmišljanja o
moralni ekologiji
 Ljubljana: Študentska
 založba (Zbirka Claritas),
 2006, 359 str.



Michael Novak nas v knjigi *O gojenju svobode: razmišljanja o moralni ekologiji* nagovori s temo kulturnih, družbenih, političnih in moralnih pogojev, ki morajo biti izpolnjeni, če želijo svobodne, demokratične družbe v prihodnosti preživeti kot takšne. Ti pogoji predstavljajo to, kar imenuje "moralna ekologija". Gre za zbirko njegovih najboljših in najprodornejših razprav o tej tematiki. Novak nas s pisateljsko bravuroznostjo popelje na raziskovanje temeljev svobodne in krepostne družbe, ki jih utemelji s premisleki o posamezniku, družini, socialnih reformah v sodobnem svetu, samovladi in

o ameriški zgodovinski izkušnji. To stori na način, v katerem lahko živo občutimo tudi njegovo življenjsko izkušnjo, tj. izkušnjo dečka iz tradicionalnega ameriškega jeklarskega mesta, ki se je rodil staršema priseljencema iz Slovaške, dečka, ki je pri štirinajstih zapustil dom in se odpravil šolat za rimskokatoliškega duhovnika, ki je kot študent pristal na študiju v Rimu in pred posvečenjem izbral kariero svobodnega pisatelja in pisca. Sledila so leta, ko je doštudiral filozofijo na Harvardu, bil predavatelj in se udejeval kot svetovalec ter pisec v kampanjah za ameriške volitve. Enako pomembna kot pravkar opisana pot pa je bila tudi njegova intelektualna pot oz. izkušnja, na kateri se je od levičarstva in iskanja "tretje poti" med socializmom in kapitalizmom preobrnul h kritiki leve in zavzel, kakor sam imenuje, vigovski različico liberalizma.

V prvem delu knjige so zbrani sestavki o temeljih svobodnih demokratičnih družb in pogojih za njih uspevanje. V drugem delu knjige najdemo Novakova razmišljanja o mislecih in avtorjih, ki so kar najbolj oblikovali in razkrili pomembne vidike moralne ekologije. Tako med drugimi Novak obravnava Tomaža Akvinskega, Jacquesa Maritaina, Reinholda Niebuha, Irvinga Kristola, Aleksandra Solženicina in Janeza Pavla II. V tretjem in zadnjem delu knjige pa lahko pre-

biramo Novakov esej *Pot v divjino*. V njem poda svojo iskreno intelektualno avtobiografijo in v njo vseskozi vpleta drobce svoje osebne življenjske poti.

V prvem delu knjige se Novak loti vprašanj temelja oz. temeljev svobode, nato preide k zgodovinskim in institucionalnim vprašanjem o svobodni družbi ter sklene s premišljevanji o naravi in vlogi družine. Kot temeljno grožnjo svobodi izpostavi Novak nihilizem, ki ga razume kot naravnost, da zgolj človekova volja in njegova izbira določata moralnost, zanemarjena pa je razumnost, ki bi za svoj cilj imela moralno resničnost. Nihilizem ustvarja utvaro popolne svobode in neomejene avtonomije ter je prav zato mnogim tako privlačen. Po drugi strani takšen nihilizem preprečuje vsakršno možnosti smiselne moralne dialoga, ki se tako zvede zgolj na informiranje drug drugega o posameznikovih stališčih. Ena izmed posledic takšnega nihilizma je moralni relativizem. Resnica je tako cilj, h kateremu mora težiti vsaka svobodna družba. Drugi tak cilj je svoboda sama, ki jo moramo v kontekstu odnosa med posameznikom in družbeno skupnostjo razumeti ne zgolj v pomenu "negativne svobode", ki jo predstavlja prostost od omejitev za delovanje, niti ne zgolj na način "pozitivne svobode", kjer mora skupnost dejavno omogočiti posamezniku delovanje in udeleževanje v skla-

du z njegovimi željami, temveč moramo imeti jasno pred očmi še tretje pojmovanje svobode, tj. svobodo kot načina samouprave. Ob tem lahko to slednjo vrsto svobode razumemo tako v kontekstu družbene ureditve, kot tudi osebne ureditve notranjega moralnega življenja. Resnica in svoboda sta tako dva medsebojno povezana temelja svobodnih družb, ki v slednjih - če naj se te ohranijo - ne smeta postati zgolj besedi na papirju, temveč vztrajni težnji tako posameznikov kot skupnosti v celoti. Gre za temeljna pogoja moralne ekologije in samouprave. Pomenljivo nam to rišejo tudi naslednje Novakove besede, da *“ko pripovedovanje laži in neresnic postane moda ter se goljufanje in izmikanje dolžnostim povečata, ko zvestoba, iskrenost in dana beseda ne veljajo več; ko se pravila kršijo redno in jo kršitelji odnesejo brez kazni; ko je sodnike mogoče podkupiti ali jim groziti in uradniki odločitev ne sprejemajo zaradi njihove koristnosti, ampak sprejemajo samo tiste, ki koristijo njim; ko nepotizem, familizem in favoritizem preglasijo pravičnost in poštenost; ko državljani vso odgovornost prevajajo na voditelje (kot se to danes dogaja v številnih državah), pa čeprav so ti lopovi in barabe; ko nihče ni ponosen na svoje vsakdanje delo in se vsi pravzaprav samo pretvarjajo, da delajo; ko nihče na zaupa nikomur niti mu ne verjame niti ne sodeluje z drugimi, razen če ni pri tem*

izjemno previden - v takih primerih moralne degradacije institucije komercialne republike odpovedo, o samoupravi pa ni več sledu.” (str. 24).

Novak nadalje kritizira klasično liberalno pojmovanje svobode kot nezadostno, liberalno pozicijo pa kot pomanjkljivo. Liberalci (pre)pogosto zanemarjajo moralne in intelektualne vrline, ki so potrebne za racionalnost in za izbiro; zanemarjajo vlogo skupnosti, ki je potrebna za razvijanje močnih in neodvisnih posameznikov ter podcenjujejo ali povsem spregledujejo totalitarne težnje posameznikove in kolektivne volje. Nadalje so liberalci (pre)pogosto ozkogledno nestrpni do religioznih vernih in izražajo aroganco zavoljo prepričanja, da so sami posebej razsvetljeni, ter nepotrebno in nevarno razlikujejo med nevernimi in vernimi branilci svobode. Novak za vsako od omenjenih hib predlaga vigovsko dopolnilo liberalizmu in njegovemu pojmovanju svobode, na način, ki ga je začrtal že lord Acton, ko je Tomaža Akvinskega označil za prvega vigovca. Osredotočeni moramo biti na kompleksnost razumskih prvin pri človekovi izbiri; refleksija in preudarjenost sta temelj zdravih umskih navad, ki skupaj z disciplinirano voljo predstavljajo pogoje razumskega odločanja, izbire in delovanja. Izbira tudi ni zgolj preferenca, ki se lahko preko noči predružači, temveč terja dolgoročno

zavezanost, zavezanost “v dobrem in slabem”. Svobode ne moremo doseči v samotarski izolaciji, temveč zgolj v skupnosti. Potrebne so močne skupnosti, še posebej močne družine. Svobode tudi ne gre razumeti samo v okviru volje, kajti to mišljenje se lahko hitro sprevrže v totalitarizem, ki je pravzaprav nebrzdana volja. *“Volja sama, volja posameznika ali družbe, ne pozna resnice; pozna samo moč.”* (str. 52). Liberalci se morajo tudi znebiti svoje protiverskosti in posledično opustiti ideološko arogantnost ter uvideti, da je ločevanje med vernimi in nevernimi zagovorniki svobode zmotno in škodljivo.

Svobodna družba je za Novaka predvsem moralni dosežek; njena vitalnost je odvisna od moralne ekologije. Zato je, ko govorimo o krizi socialne države (ta zadeva predvsem evropske države), potrebno misli usmeriti tudi h kulturni krizi. Slednja je vezana na preizkušnjo notranje resničnosti, tj. na moralnost in moralo državljanov. Novak kot osrednjo celico socialne države razume družino, saj je ta tista, znotraj katere posameznik zadobi osnovno socialno varnost. Močna družina predstavlja obrambo pred revščino, kriza družine pa posledično ogroža socialno državo v njenih naporih. Samouprava in zasledovanje državljskih vrlin sta drug temelj svobodne družbe, ki želi biti socialna. Državljske vrline pa Novak naveže na meš-

čanske vrline in družino. Povezavo med enim in drugim zasleduje na treh ravneh, in sicer na gospodarski, politični in moralni ravni. Novak zagovarja tradicionalno razumevanje družine in zavrača poskuse nove opredelitve, ki bi bila "pluralna" na način, da bi govorili o družinah, pri tem pa bi pogoje za uvrstitev pod ta pojem tako rekoč izpolnila vsakršna skupnost. Tradicionalna družina tako ostaja ideal in četudi bi ga sami izgubili, ga bi na novo izumila narava sama. Tudi ni presenetljivo, da so se vse totalitarne družbe najprej lotile "reform" tradicionalne družine. *"Čeprav je slišati veliko glasnega prezira do 'nostalgичne družine', je le malo takšnih kritikov pripravljenih trditi, da je imeti enega roditelja bolje kot imeti dva; da so razveza, ločitev in nezvestoba samo dobrodejne; da partnerstvo brez otrok in zakon brez otrok najboljše služijo skupnemu dobremu; in da bi najboljša družba na svetu spodbujala začasno in spolno svobodno zvezo brez otrok (in ali bi, prosim, zadnji lahko ugasnil luči?). Kritiki sovražni do družine, so osupljivo nejasni glede tega, s čim bi jo nadomestili. Vse, kar ponujajo, sta 'osvoboditev' in 'odprtost'."* (str. 125).

Drugi del knjige je naslovljen *Svoboda: tradicija in nekatere njeni nauki*. V njem, kot sem omenil že zgoraj, Novak predstavi nekatera svoja srečevanja z mislijo pomembnih teoretikov svobode, od Toma-

ža Akvinskega do Janeza Pavla II. Ti eseji ponujajo izredno pronicljive analize njihovih misli, ki jih Novak z izjemno pretnostjo in poznavanjem navezuje tudi na zgodovinsko izkušnjo. Vseskozi se vrača tudi k vigovstvu, posebej katoliškemu vigovstvu ter njegovemu razumevanju svobode. Ta tradicija je zelo jasno uvidela, da če želimo zavarovati pravice človeka in osebe, potem moramo dajati prednost skupnosti. Da pa bi lahko zgradili pravo človeško skupnost, moramo dati prednost osebi. Ko obravnava Tomaža Akvinskega, je osrednji predmet njegovega zanimanja njegovo stališče glede strpnosti do heretikov. Ob tem izpostavi površna in napačna razumevanja Tomaževe misli, ki mu pogosto pripisujejo versko nestrpnost, pozive k nasilju ali celo upravičevanje grozodejstev pri preganjanju heretikov. Novak pokaže, v kakšnem smislu je Akvinski sploh razumel nevarnost herezije in kako to njegovo razumevanje umestiti v zgodovinski kontekst. V eseju o Aleksandru Solženici-nu pa se Novak znova ostro loti moralnega relativizma, ki se lahko velikokrat upravičuje z določeno vrsto politične korektnosti. Toda razumeti se kot nepristojnega ali neupravičenega za sodbe o vrednotah (ter vztrajati, da lahko izbiraš vrednote le zase), pomeni ne povzpeti se na moralno raven, ostati na ravni preference ter s tem upravičiti tiste, ki so preko

taistega vodila preference izbrali npr. mučenje, ropanje, morijo ipd. Novak zagovarja svobodno, pluralistično družbo, ne pa relativistične družbe. Ne moremo in ne smemo sprejemati in biti strpni do vsega, kajti nepoštenost ni enaka poštenosti, apatičnost ni enaka sočutju, razvrednotenje ni enako spoštovanju ipd. Tudi esej o Janezu Pavlu II. ponuja izostreno in globoko analizo njegove vloge in veličine.

Zadnji del knjige, naslovljen *Pot v divjino*, opisuje Novakovo intelektualno oz. svetovnonazorsko pot kot katoličana, ki mu je bila sprva blizu levica, k vse večjemu odmiku od nje. Novak razume človekov razvoj hkrati kot odkritje in kot iznajdbo samega sebe. On sam in njegova življenjska pot sta gotovo najboljša potrditev tega razumevanja. Knjiga je izjemno zanimiva za slovenski prostor, saj odpira ravno tista vprašanja (in ponuja odgovore nanje), ki zadevajo ter na preizkušnjo postavljajo tudi našo družbo. Dragocena je tudi zato, ker želi Novak vseskozi ostajati na ravni empiričnega, tj. na konkretni ravni sveta okoli nas in izkušenj iz zgodovine, zato je vseskozi tudi prepričljiv. Knjigo spremlja odlična spremna študija dr. Bojana žalca, ki izpostavi, zakaj so Novakove misli o demokraciji, kapitalizmu in krščanstvu pomembne za slovenski prostor.

Vojko Strahovnik